

דרן שבועי

בס"ד

פרשת כי תבוא, תשפ"א, מספר 1433

"בכל יום יהיו בעיניך חדשים": תודעת המתחיל בזן-בודהיזם ובהגות היהודית

דרור ארליך

של המומחה, מוכנה לקבל או להטיל ספק, פתוחה לכל האפשרויות. תודעה פתוחה זו, יש בה מן התמימות, הסקרנות, הפליאה והחיות של החקירה הראשונית, והיא מאפשרת להביא מבט חדש ורענן, מבט אחר, מקורי ויצירתי, על כל מה שהאדם פוגש, הן בעולם הסובב אותו והן בעולמו הפנימי. זוהי דרך התבוננות המשוחררת מהרגלים מקובעים, והיא מעודדת התפתחות, למידה וצמיחה במקום הסתגרות, קפיאה והתנוונות. תודעה זו מאפשרת לנו להתבונן על העולם ועל עצמנו בעיניים קצת פחות משוחדות, קצת פחות "יודעות-כל", עם קצת יותר ענווה.

את הגישה הזאת, על פירותיה הרבים, מבקשים הוגים שונים – בעקבות רש"י – להביא אל המרחב הדתי של חיי האדם: אל אופן קיום המצוות המעשיות כמו גם אל העבודה הרוחנית הפנימית. לאור אופייה של 'תודעת המתחיל' הפונה אל הנפש פנימה, אפשר למצוא אותה באופן צפוי למדיי בחסידות ובתנועת המוסר, אך כפי שנראה היא מופיעה גם במקורות אחרים.¹

על הפסוק "היום תִּזְהַה ה' אֶל־לְהִיךָ מִצְנֶךָ לְעֲשׂוֹת אֶת הַחֲקִים הָאֵלֶּה וְאֶת הַמְּשָׁפְטִים" (דב' כו:טז) כותב רש"י, בהשראת מדרש תנחומא, את המילים האלה: "בכל יום יהיו בעיניך חדשים, כאילו בו ביום נצטווית עליהם". לאמור, החוקים והמשפטים אמנם אינם משתנים או מתחדשים כשלעצמם, אבל התודעה של האדם ביחס אליהם, ובכלל, כן משתנה. ראוי לו אם כן לאדם, טוען רש"י, שמדי יום ביומו יביא אל קיום המצוות שלו תודעה טרייה ורעננה, מבט חדש ונלהב, כאילו התוודע אליהן היום בפעם הראשונה בחייו. זוהי תודעה דתית הפוכה מההתייחסות אל קיום המצוות כ"מצוות אנשים מלומדה", שיש בה איכויות של רגילות, אוטומטיות, שעמום ולעתים אף גיוון.

תפיסה זו של רש"י זוכה לתמיכה, להרחבה ולפיתוח בחיבורים מתקופות שונות ומזרמים שונים במחשבה היהודית לדורותיה. בהמשך נדון בכמה דוגמאות מעניינות, אך עוד קודם לכן, ברצוני להצביע על תפיסה דומה לזו שהציג רש"י המופיעה בהקשר תרבותי והיסטורי אחר לחלוטין. התפיסה הרואה ערך רב בהתבוננות בעיניים חדשות על כל מה שעולה בהתנסות האנושית היא מאבני היסוד של הזן-בודהיזם. במסורת הזן תפיסה זו מכונה, ככל הנראה כבר מהמאה ה-13, "תודעת המתחיל". היא מוגדרת כתודעה ריקה, חופשיה מההרגלים הכובלים

1 על קווי דמיון בין החסידות לזן-בודהיזם הצביע כידוע מרטין בובר. ראו למשל מרטין מרדכי בובר, 'מקומה של החסידות בתולדות הדת', בפרדס החסידות: עיונים במחשבה ובהויתתה, ירושלים ותל-אביב תש"ה, עמ' קלג-קמד; יעקב רוז, 'אגל הטל וניצת האפרסק: בובר, בודהיזם והמיסטיקה של הקונקרטי', בתוך: מרטין מרדכי בובר, אני ואתה (תרגום אהרון פלשמן), ירושלים תשל"ג, עמ' 125-148. במסגרת הפולמוס שניהל גרשום שלום עם תפיסת החסידות של בובר, הקדיש למיטב השגתי רק הערת ביקורת קצרה להשוואה שערך בובר בין החסידות לזן; ראו דוד

* ד"ר דרור ארליך מלמד מחשבת ישראל בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות באוניברסיטת בר-אילן.

מעולם, ועל כן צריכין להתחיל בכל פעם בעבודתו מחדש.³

חיבור חסידי אחר מצביע על 'תודעת המתחיל' כאמצעי להתבוננות בפער בין עבודת האל-ה' הרצויה לזו המצויה ולחזוק שאיפתו של האדם לצמצם פער זה: "בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, ר"ל שכל אדם אפילו הוא עובד את ה' תמיד, אעפ"כ צריך שיתבונן בכל יום על רחוקו מה' ית', וכל עבודתו הוא כאין נגד מה שצריכים לעבדו, ויהיה בעיניו כאילו לא התחיל עדיין לטעום שום טעם מנועם ה', ויהיה בעיניו כקטן שנולד היום, ויתחיל לעבוד את ה', ויצפה ויבקש לחזות בנועם ה'".⁴

גם בספרות המוסר של המאה ה-19 אפשר למצוא ביטוי ל'תודעת המתחיל'. ר' שמחה מרדכי זיסקינד ז"ו, "הסבא מקלם", רואה בתודעה זו איזון והשלמה ל"גירסא דינקותא":

ואז"ל כל הימים יהיו בעיניך כחדשים, לא כמו שמובן בפשוטו, – ישמח בהם כאילו היום נתנו, אבל עפ"י דרכנו כך פי', – יתבונן בכל פעם בהם בידיעה חדשה ובהתבוננות שונות בכל פעם ופעם [...] וע"כ באה הפקודה לנו, כל יום יהי' בעיניך כחדשים, לחדש מדי יום יום התבוננות חדשה, ואז שניהם כאחד, חנוך הנערות, גירסא דינקותא, וידיעה המחודשת ביסודות הדת ובקיום המצוות, זהו חוט המשולש אשר לא במהרה ינתק.⁵

הוא מוסיף, בהערה הנראית מכוונת כלפי המהלך הספקני המפורסם שהוביל במאה ה-17 רנה דקארט בתחילת התפלספותו, שבניגוד להטלת הספק המוחלטת של "הפילוסופים" – "אנחנו... יש לנו ידיעות

באחד מספרי היסוד של החסידות, ספר "דגל מחנה אפרים" לר' משה חיים אפרים מסדילקוב, נכדו של הבעש"ט, נקשרת 'תודעת המתחיל' – התודעה הרעננה של עבודת האל – עם תפיסה תאולוגית נכונה, והיפוכה – עם תפיסה תאולוגית שגויה:

כי אם הוא מאמין שה' הוא מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית – הוא בכל יום ברייה חדשה, וכל העולמות הם ברואים חדשים, וצריך להתפלל וליתן שבח והודיה למי שברא הכול [...] ואם אינו מאמין באמונה שלימה שהקב"ה מחדש בכל יום מעשה בראשית – התפילה והמצוות נעשין אצלו כדבר ישן ורגיל, ונמאס אצלו לדבר דברים אחדים בכל יום ויום [...] כמו כן ברוחניות שדבר ישן וזקן אין לו בו תענוג וחיות גדול ולא דבר חדש, וזהו בכל יום יהיו בעיניך כחדשים.²

קריאה דומה מופיעה גם אצל ר' נתן מברסלב:

וזה עיקר החיות באמת, כשזוכין להתחיל בכל פעם מחדש [...] והעיקר עבודת ה' שיהיה עבודתו בכל פעם מחדש ולא יפול לזקנה של הסטרא אחרא, שלא תזקן עבודתו אצלו חס ושלום [...] שלא תהיה עבודתו בעיניו כישנה, אלא חדש ממש כאילו לא התחיל מעולם כלל [...] ואין יום דומה לחברו, כי הוא יתברך מחדש נפלאות חדשות בכל עת ובכל שעה [...] שבכל יום ובכל לילה ובכל עת ובכל שעה נתגלה גדולתו יתברך בדרך הכרה וידיעה חדשה שלא היה

3 ר' נתן מברסלב, ליקוטי הלכות, אורח חיים, הלכות תפילין, הלכה ה' (ירושלים תשנ"ה, עמ' שצו-שצח); והשוו לדברי ר' נחמן מברסלב: "וזה כלל גדול בעבודת השם, שצריך ממש בכל יום להתחיל מחדש" (ליקוטי מוהר"ן, תורה רסא).
4 ר' אברהם דוב מאווריטש, בת עין, בראשית מד, יח (ירושלים תשס"א, עמ' צא-צב).
5 ר' שמחה זיסל זיוו, חכמה ומוסר, חלק א, סימן פג (ניו יורק תשי"ז, עמ' קסג-קסד).

אסף ואסתר ליבס (עורכים), השלב האחרון: מחקרי החסידות של גרשם שלום, תל-אביב תשס"ט, עמ' 355.
2 ר' משה חיים אפרים מסדילקאב, דגל מחנה אפרים, ירושלים תשכ"ג, עמ' רלד; והשוו שם, עמ' מב-מג. יצוין כי גישה דומה מופיעה כבר בספר חובות הלבבות לרבנו בחיי אבן פקודה, שער ח, פרק ג, דרך כג. כל ההדגשות וההוספות במובאות שבמאמר זה הן שלי.

שקדמו לו או לאורם של הבקרים שיבואו אחריו; חדש כמו הנשימה שאני חווה ברגע הזה, שאינה דומה לאף נשימה אחרת שחוויתי או שאחווה. לאמור, טיפוחה של תודעת המתחיל מתאפשר על ידי הבאת תשומת הלב אל החוויה ברגע ההווה.

נחתום בדוגמה מיוחדת מספרות ההלכה. בתשובה לשאלה הנוגעת לסדרי עדיפויות במינוי שליח ציבור לתפילה, כותב הרב יצחק יוסף כך: "דגבי צדיק בן צדיק איכא מעליותא אחריתא, אם אינו עושה כן מטעמי שיגרה, בבחינת ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, אלא מתגבר על סכנת ההרגל ועובד את השי"ת בהתלהבות, בבחינת בכל יום יהיו בעיניך כחדשים. ולכן ויעתר לו ה', שנענה לתפילת צדיק בן צדיק שעובד על עצמו ומתגבר על סכנת ההרגל והשיגרה".⁹ לענייננו, חשוב לשים לב לכך שהרב יוסף מבין היטב שתודעת המתחיל איננה הנטייה הטבעית של עובדי ה' (או של כל אדם אחר), ולכן השגתה כרוכה במאמץ, בעבודה עצמית. מתוך תובנה זו בדיוק, גם המסורת הבודהיסטית שהוזכרה לעיל וגם שיטות קונטמפלטיביות מערביות בנות-זמננו, שממשיכות אותה במובנים מסוימים, מציעות מגוון תרגולים מנטליים שתכליתם ביסוסה וטיפוחה של 'תודעת המתחיל'. נראה שתרגולים כגון אלה עשויים לתמוך גם בהבאת גישה מנטלית זו אל עולמו הדתי של האדם.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁹ הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף: הלכות ביקור חולים ואבלות (ירושלים תשס"ד-תשס"ז, עמ' לד).

אמיתיות מקובלות מסיני בתורתנו הק' בכתב ובע"פ, אבל לחדש ההרגשים וההשכלה בהם, שלא יהי' רזים ודלים כמו שהי' בנערותנו בעת שקבלנו כתינוקות של בית רבן, אנו צריכים להוסיף תמיד, כאלו חדשים הם לנו. ותראה כי כמה גדולים נכשלים בזה".⁶ 'תודעת המתחיל' משרתת, אם כך, את מגמת ההעמקה בהשכלה הדתית וגם בעולם הרגש הדתי.⁷

עוד במאה ה-19, רש"ר הירש בפירושו לתורה מצביע אף הוא על החיוניות של 'תודעת המתחיל' בעבודת הא-ל:

אשר אנוכי מצווק היום ... דבר ה' יהיה בעיניך חדש בכל עת, חדש כאור היום המקדם את פניך, חדש כנשימה שאתה נושם אל קרבך. כל יום יהא בעיניך כאילו נצטווית עליו 'היום', כל יום תשווה אותו לנגדך מחדש, תעיין בו מחדש ותלמד את תוכנו לתפקידי החיים של כל יום חדש. קיום תפקיד חיינו אין לו אויב גדול יותר מניוון האדישות שבקיום, מאובדן הרעננות של ההכרה והרצון.⁸

גם בדברים הפואטיים האלה של רש"ר הירש מובלט מוטיב ההעמקה: מבט בעיניים חדשות מאפשר למידה והבנה טובה יותר של דבר ה', וכתוצאה מכך גם התאמה נכונה יותר שלו למצבי החיים המשתנים, לתנאים ולנסיבות המתחדשים בכל יום. לעומת זאת, כאשר לא מביאים מבט חדש ורענן, עולה באופן טבעי אדישות מנוונת; אדישות, שהיא האויב המושבע של מסע החיים האנושיים לעבר השגת תכליתם. כדאי לשים לב גם לדימויים שבהם משתמש הרב הירש לציון הייחודיות של הרגע הנוכחי: חדש כמו אור הבוקר החדש, שאינו דומה לאור של הבקרים

⁶ שם, עמ' קסד.
⁷ נוסף שלידו, גם הברכות עניינן הזדמנות לעצירה ולהתבוננות בעיניים חדשות: "ולזה נתקנו כל ברכות המצוות וברכות הנהנין, למען יתבונן תמיד יותר, ולכן צריך לראות כאילו הם חדשים כנ"ל" (שם). לתפיסה דומה של הברכות ראו ר' יהודה הלוי, ספר הכוזרי, חלק ג, סעיפים טז-ז.
⁸ ר' שמשון רפאל הירש, פירוש התורה, דב' ו:ו (ירושלים תשס"ו, כרך ה, עמ' סז).